

Hinerongo rāua ko Tūteurutira

Mā te kaiako

Taumata 2 - 4

Ko Hinerongo rāua ko Tūteurutira te hōtaka tuawhitu o te kohinga pūrākau, He Kōrero. He takiruatanga o ngā kōrero o nehe.

Kuputaka

Tahatika – Ngā whenua e whai haere ana i te awa, i te roto, i te moana e piri tata ana ki te wai.

Kāhaki – Ka kawea ki tawhiti, ahakoa te hiahia o te mea e kawea ana kia kaua e pērātia.

Takapau wharanui – He whāriki hei moe, he kupu whakarite mō te mārenatanga.

Pukumahara – Ka āta whakaaro, ka āta whāwhā, ka āta takahi rānei kia kore ai e tau mai he raruraru, he kino, he aituā.

Kī taurangi – He kōrero ka puta i te tangata e whakaatu ana i tana whai kia mātua tutuki tētahi āhuatanga, ahakoa te aha, arā he oati.

Pāhua – Ka tāhae i ngā rawa, i ngā taonga a ētahi atu, me te tūkinu anō i a rātou.

Hinerongo rāua ko Tūteurutira Whakarāpopoto

Ka noho atu a Ngāti Kurī ki Te Pā o Kaihinu i Te Waipounamu, ka tū atu he riri ki a Rangitāne.

Ka pāhuatia tētahi pā o Rangitāne. I reira ka mauheretia tētahi wahine, ko Hinerongo. Nāwai ka mōhio a Tūteurutira he wahine rangatira tērā nō roto o Ngāti Māmoē. I whakatau ia kia whakahoki atu a Hinerongo ki tōna anō iwi. I tū ngātahi atu a Tūteurutira ki a Ngāti Māmoē kia whai utu, he mōrearea engari i roto i ēnei mahi āpea ka tau mai he rangimarie, āpea he whakauru hou.

Mā te Kaiako

TIKANGA Ā-IWI Te Takanga o Te Wā
Mātai whakamuri kia anga whakamua

E hāngai ana ngā ariā matua o ngā pūrākau o te kohinga pūrākau, He Kōrero, ki ngā whāinga e whā o Te Takanga o Te Wā. Ka tautuhia ki te rauemi nei he aha rā te aronga matua mō te kōrero mō Hinerongo rāua ko Tūteurutira.

Whaingā 2: Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Whaingā 3: Kei te mōhio ahau ki ā mātou hononga ki takiwā kē

Kua tautohua ngā whāinga o Tikanga ā-Iwi e taunaki ana i ngā ihirangi o Te Takanga o Te Wā

Te Reo Matatini

Āheinga Reo

Ka tutuki te whānuitanga o ngā āheinga reo i roto i te wairua ngahau me te hiahia ki te whakawhitiwhiti whakaaro.

Puna Reo

Ka tipu haere tonu te puna kupu me ōna āhuatanga katoa.

Rautaki Reo

Ka whakamahi rautaki reo, ā, ka taea te whakamārama ngā huarahi kua whāia hei whakatutuki i tāna i whakaputa ai, i rongo ai.

Taumata Rua

ā-Waha:

1. Ka whakawhitiwhiti kōrero, ka whakaraupapa kōrero hei whakatutuki kaupapa.

ā-Tā:

1. Ka whakaputa i ōna whakaaro me ngā whakaaro o ētahi atu i roto i āna tuhinga me āna tānga.

ā-Waha:

3. Ka māia, ka tika anō tana whakamahi i ētahi kupu honohono, kupu mahi, kupu āhua, rerenga kōrero hoki e kawea ana i ngā kare ā-roto.

ā-Tā:

4. Ka tika te tātaki kupu hou, i runga i tana mōhio ki te hono i te pū ki te oro tika.

ā-Waha:

4. Ka kōrero kia whānui ake, kia mārama ake, kia hōhono ake ngā whakaaro.

ā-Tā:

8. Ka mārama haere ki te āhua o te kōwae me te hua o te whakamahi tohu tuhituhi i roto i ngā tuhinga.

Taumata Toru

ā-Waha:

1. Ka mārama ki ētahi kōrero āhua roa tonu.
2. Ka whakapuaki kōrero hei whakaputa māramatanga, tautohetohe rānei kia puta ai te reo whakakapi, te reo patapatai me te reo whakataua.

ā-Tā:

2. Ka pakari te tuhi me te tā i ngā momo reo tuhi me ngā reo ataata e taunga ana ia.

ā-Waha:

3. Ka whakanikoniko i āna kōrero, tuhinga rānei ki ngā kupu taurite, kupu āhua nā te whānui haere o tana puna kupu.

ā-Tā:

3. Ka tika te tātaki kupu hou ahakoa te horopaki.

4. Ka mārama ki ētahi kupu ake o tētahi kaupapa motuhake.

ā-Waha:

4. Ka mārama ki te anga o ngā momo kōrero Māori ake nei.

ā-Tā:

6. Ka whakamahi rautaki whānui ki te āta whakapūmau i te māramatanga o ngā tuhinga me ngā reo ataata maha.

7. Ka whakamahi i ētahi rautaki rangahau.

Te Reo Matatini

Āheinga Reo

Ka tutuki te whānuitanga o ngā āheinga reo i roto i te wairua ngahau me te hiahia ki te whakawhitiwhiti whakaaro.

Puna Reo

Ka tipu haere tonu te puna kupu me ōna āhuatanga katoa.

Rautaki Reo

Ka whakamahi rautaki reo, ā, ka taea te whakamārama ngā huarahi kua whāia hei whakatutuki i tāna i whakaputa ai, i rongo ai.

Taumata Whā

ā-Waha:

1. Ka whakatairite, ka tohutohu, ahakoa te horopaki, i ētahi kaupapa ōpaki, ōkawa rānei.
2. Ka whakapuaki patapatai hāngai tonu, kōrero whakamārama, tautohetohe rānei kia puta ai te reo hīkaro, te reo whakamana hoki.

ā-Tā:

2. Ka tīpako i ngā āhuatanga o ngā momo reo tuhi hei whakaniko i ngā tuhinga pono me ngā tuhinga auaha.
3. Ka whai whakaaro ake ki te pūtake o te tuhituhi me te kaipānui.

ā-Waha:

3. Ka mārama, ka whakamahi i ngā kīanga whakaahua, kīanga whakarite hei whakaniko i te kaupapa.

ā-Tā:

4. Ka tika te tātaki kupu hou me te whai i ngā ture o te reo.

ā-Waha:

6. Ka whakamārama i te hononga o ngā momo kōrero Māori ake nei, kōrero kē atu hoki i roto i tētahi kaupapa ōkawa.

ā-Tā:

5. Ka whakamahi i ētahi rautaki rangahau mō te huhua o ngā take.
7. Ka whakarōpū i ngā whakaaro e ōrite ana, e hāngai ana ki roto i tētahi mahere tuhituhi, kia kitea ai te noho raupapa mai o te tuhinga.

He rautaki hei taunaki i te ako

He rautaki pai tēnei hei whakawhitawhita i te ngākau i ngā ākonga e mātakitaki ana i te pakiwaituhi, i a rātou e mahi ana hoki.

1. I mua i te ako, whakaritea he tūtohi huatau pērā i te tauira kei raro iho nei, anei ngā hauraro, 'Tāku e mōhio nei', 'Tāku e hiahia ana ki te ako', 'Tāku i ako ai.' He mahi hei whakarōpū i ngā huatau o ngā ākonga.
2. I mua i te mātakitaki i te pakiwaituhi me te whakamahi i ngā ngohe ka kōrero tahi te kaiako me ngā ākonga mō te **wāhi, te mārenatanga, te pāhua me te hekenga o Ngāti Kurī ki Te Tai o Marokura**. He pai tēnei hei tīmatanga kōrero mō te ruku i te kaupapa. Tuhia ngā kōrero ki te tīwae, 'Tāku e mōhio nei.'
3. Kātahi ka matapakihia ō rātou hiahia ki te ako mō te kaupapa. Tuhia ngā kōrero ki te tīwae, 'Tāku e hiahia ana ki te ako.'
4. I a rātou e mātakitaki ana, whai i muri hoki, whakaraupapahia ngā akoranga hou ki a rātou ki raro i te tīwae, 'Tāku i ako ai.' He pai tēnei hei mahi arotakenga, hei mahi whakaaroaro.

<i>Tāku e mōhio nei</i>	<i>Tāku e hiahia ana ki te ako</i>	<i>Tāku i ako ai</i>

Te Marautanga o Aotearoa

Tikanga ā-Iwi

Whenu: Te Whakaritenga Pāpori me te Ahurea

2.2 Ka whakamārama i ngā āhuatanga ahurea me ngā tuku ihotanga o tōna ake iwi, me ō ētahi atu iwi hoki.

Whenu: Te Takanga o Te Wā

Whāinga 2: Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Whāinga 3: Kei te mōhio ahau ki a mātou hononga ki takiwā kē.

Aronga: Tōku Tū i Te Ao

Whāinga 2: Kua rerekē ētahi kōrero tuku iho i te rohe, hapori rānei, tērā anō ētahi kōrero tuku iho kua mau tonu.

Whāinga 3: He hononga kei waenga i ngā kōrero tuku iho o rohe kē.

Aronga: Ngā Pou Herenga

Whāinga 2: He hononga kei waenga i ngā maunga, ngā awa, ngā whānau, ngā hapū me ngā iwi i te rohe.

Whāinga 3: He whanaungatanga, he hononga kei waenga i ngā whānau, ngā hapū, ngā iwi me ngā hapori.

I mua i te mātakitaki pakiwaituhi

Whakamahia he mahere ki te tautohu i ēnei wāhi/iwi. Te Ika-a-Māui, Te Waipounamu, Kura Te Au, Rangitāne, Ngāti Kurī, Ngāti Māmoē, Te Tai o Marokura, Te Pā o Puketā, Wairau, Waipapa, Te Rae o Kōhaka, Waiautoa, Te Pā o Matariki. Kei hea ēnei wāhi? Ko wai nō ērā wāhi? Wānangahia ngā kōrero mō ēnei wāhi/iwi.

Whakamāramahia he kōrero tēnei mō Ngāi Tahu. Wānangahia he aha te hapū me te iwi me ngā hononga ki te tangata, ki ngā wheako me ngā wāhi.

Whakamahia ngā kāri pikitia kia waia haere ai ngā ākonga ki ngā kiripuaki me ngā wāhi. He aha ō rātou whakaaro mō te pūrākau? Ka aha? Tukua he kōrero whakapae.

I ngā ākonga e mātakitaki ana i te pakiwaituhi

Mātakitaki i te pakiwaituhi. Kātahi mātakina anōtia, ka tū ki ētahi wāhanga kia whakapaetia ka ahatia ā muri atu. He pātai ā ngā ākonga? Tuhia ki te tūtohi huatau, i te tiwae, 'Tāku e hiahia ana ki te ako.'

I ngā rōpū iti ka whakarāpopotonga te pūrākau ki ā rātou ake kupu.

He rauemi anō

[Kā Huru Manu](#)

[Google Earth](#)

[He Kōrero: Ngā rauemi tautoko](#)

Ko Hinerongo rāua ko Tūteurutira he whakaraupapa ako – Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Ngohe 1 – Te mārenatanga ā-iwi

He pātai whai whakaaro	Hei mahi	Hei whakakitenga	Hei arotake
<p>I moe a Tūteurutira nō Ngāti Kurī i a Hinerongo nō Ngāti Māmoe. Ko te takapau wharanui he ara whai whenua. Nā reira i tau atu he whakauru hou i waenganui i ērā iwi. Ka mana te noho a Ngāti Kurī ki Te Tai o Marokura i tēnei hononga.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kua mana te noho a Ngāti Kurī ki Te Tai o Marokura i te mārena a Hine rāua ko Tū. Nā te aha i pērā ai? • He aha anō ētahi atu hua i puta ake i tēnei hononga o rāua? • He aha ngā painga ki a Ngāti Māmoe i tēnei hononga? <p>Whakaaro arohaehae</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka aha mēnā kua noho a Hinerongo (i a ia kua mauheretia) ki tō Te Rākaitauheke waka hāunga te waka o Tūteurutira? • Ka aha mēnā kua hinga a Ngāti Māmoe me ngā toa a Tūteurutira i Te Pā o Puketea? 	<p>Matapakihia te pūtake o te mārena hei ara whai whenua me ngā rawa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Akona ngā rawa kē kei ia iwi • Whakarārangihia ngā kōrero e whakaae ana, e whakahē ana i te mārena a Tūteurutira i a Hinerongo. <p>Whakaarohia tēnei pūrākau, whakamahia te rauemi ‘He Ringa Rehe.’</p> <p>Rangahaua Te Pā o Matariki me ngā māra kūmara rongonui.</p> <p>Whakapā atu ki Takahanga Marae i Kaikōura me te rūnanga o Ngāti Kurī ki te whakawhanaunga.</p> <p>Mātakina ētahi atu o ngā hōtaka i tēnei terenga, He Kōrero.</p> <p>Wānangahia te āheitanga o ngā iwi ki te heke ki noho hoki ki ētahi wāhi i Te Waipounamu nā te mārena me ngā hononga i waenganui i ngā hapū/iwi.</p> <p>Whakaaro arohaehae – Tuhia he whakakapinga hou</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka aha mēnā kua noho a Hinerongo (i a ia kua mauheretia) ki tō Te Rākaitauheke waka hāunga te waka o Tūteurutira? Ka aha e haere ake nei? • Ka aha mēnā kua hinga a Ngāti Māmoe me ngā toa a Tūteurutira i Te Pā o Puketea? Ka mārena rāua? Ka aha e haere ake nei? 	<p>Tohea ngā whakaaetanga me ngā whakahētanga o te mārena o Tūteurutira rāua ko Hinerongo. Pōtīhia kia whakataua ko wai te toa.</p> <p>Karawhiua te whakaari ki te hunga mātakitaki.</p> <p>Whakapuakihia ngā whakaaro mō Ngāti Kurī me tā rātou hekenga ki Te Tai o Marokura.</p> <p>Whakaaturia ngā rangahau mō ngā pā me ngā tino wāhi i te takiwā o Kaikōura e hāngai ana ki a Ngāti Kurī.</p> <p>Whakaaro arohaehae</p> <ul style="list-style-type: none"> • Whakaaturia, tiria ētahi whakakapinga kē mō tēnei pūrākau. 	<p>Arotakehia ngā kōrero whakaae me te whakahē</p> <ul style="list-style-type: none"> • He kōrero anō āu kia kaha ake tō kōrero? • Ka whakaae ka whakahē rānei ki ngā kōrero a ētahi atu? <p>Kōrero whakahoki</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ka tuku kōrero whakahoki ngā ākonga hei āwhina i a rātou hoa • He kōrero anō kia kaha ake te kōrero a o rātou hoa?

Ko Hinerongo rāua ko Tūteurutira he whakaraupapa ako – Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Ngohe 2 – Ngā raruraru rāwaho ā-iwi

He pātai whai whakaaro

I pāhuatia te pā o Rangitāne e Ngāti Kurī i te awa o Wairau. I mauheretia ētahi. I tautoko hoki a Ngāti Kurī i a Ngāti Māmoe i te pakanga ki a Rangitāne hei rānaki utu ki a Ngāti Māmoe.

- He aha tēnei mea te pāhua?
- Kei hea te awa o Wairau, te pā o Rangitāne me te pā o Ngāti Māmoe?
- Nā te aha i pāhuatia te pā o Rangitāne e Ngāti Kurī?
- He aha a Tūteurutira i whakatau ai ki te tautoko a Ngāti Māmoe ki te pakanga atu ki a Rangitāne?
- He aha hoki te hua i puta i tana whakatau ki te pakanga tahi?

Hei mahi

Whakamahia/waihangatia he mahere e tohua ana ngā tino wāhi i tēnei pūrākau. Hei tauira, Te Pā o Kaihinu, Kura Te Au, Te Awa o Wairau, Rangitāne.

Whakamahia ngā rauemi ako mō te pūrākau o Hinerongo rāua ko Tūteurutira kia rangona te wairua whakataetae. Ka taunaki ēnei para (kēmu) i te huatau o te hinga me te toa me te rānaki i te utu.

- He Waka Tauā
- Mū Tōrere
- Waka & Hoe

Wānangahia te utu me te hononga ki te huatau, pūtaka me te hua. He hua ka puta i ngā mahi katoa ahakoa hē mai, ahakoa tika mai. He hua pai, he hua kāre i te pai rānei.

He riri i waenganui i a Ngāti Kurī me Rangitāne. Waihangtia he rārangi wā kia raupapahia ngā raruraru, ngā tāngata, ngā whakataunga me te aha, ko ngā rara ka puta. Whakamahia te ngohe, te mataono whakakōrero hei ārahi i te kōrero.

Hei whakakitenga

Tuarihia te mahere o ngā wāhi. Whakamahukitia te wāhi me te tino hononga ki tēnei pūrākau.

Whakaarohia he kāpeka e whakaatu ana me pēhea te whakatau mauri i waenganui i ngā rōpū.

Tākarohia ngā kēmu taunaki.

Tuarihia te rārangi wā ki ētahi atu.

Hei arotake

Whakaingotia tētahi wāhi me tētahi paku whakamārama mō taua wāhi. Kōrero atu ki tō hoa.

Arotakehia te whakaari.

- Me pēhea te whakawhanake i te whakaari?

Whakaaroarohia ngā rautaki i te ākongā e tākaro ana i ngā kēmu.

- Ka aha kia toa ai?

Ko Hinerongo rāua ko Tūteurutira he whakaraupapa ako – Kei te mōhio ahau ki ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei au.

Ngohe 3 – Te Hekenga ki Te Tai o Marokura

He pātai whai whakaaro

I mana te noho a Ngāti Kurī ki Te Tai o Marokura i te mārena a Tūteurutira (nō Ngāti Kurī) rāua ko Hinerongo (nō Ngāti Māmoē).

Nā te tautoko a ngā toa a Tūteurutira me te mārena, i riro whenua atu, i riro pā me ngā wāhi noho i te takiwā o Te Tai o Marokura.

- He aha ngā tāngata i heke ai, i hūnuku ai ki rohe kē, ki tāone kē atu, ki wāhi kē atu me ngā whenua kē atu?
- He mea nui ki te ako i ēnei kōrero mō te hekenga a Ngāti Kurī? He aha ai?
- Ko hea ētahi wāhi i Te Tai o Marokura i whakatū pā i noho ai a Ngāti Kurī?

Hei mahi

Whakatikahia he haerenga ā-tinana, ā-mariko rānei. Toro atu ki ngā whakanoho me ngā pā o Ngāti Kurī.

Rangahaua te hekenga me te hūnuku ki wāhi hou. Whakapuakihia ō whakaaro mō ngā taero ki te tangata ki tōna wāhi hou. Uia ngā ākongā, kua hūnuku rātou? He aha ētahi wheako whaiaro e pā ana ki te heke me te hūnuku.

Whakamahia te hei mahi, Ko Wai, Kei Hea?

Waihangatia īpāho, hākoritanga tū, kiriata me ngā ao o Minecraft kia puritia te ngako o tēnei pūrākau hei kōrero tuku iho.

Waihangatia he mahere e tohua ana ngā tino wāhi me ngā pā o Ngāti Kurī.

- Rangahaua tētahi o ērā wāhi i Kaikōura

Hei whakakitenga

Waihangatia he whakaaturanga o te haerenga (ā-tinana/ā-mariko) tuku atu ki ngā whānau me te kura.

Kauwhautia tō rangahau (2 miniti te roa).

Tuku atu i tēnei pūrākau mā tō hanganga īpāho, hākoritanga tū, kiriata me ngā ao o Minecraft rānei.

Whakaaturia tō mahere o Kaikōura

Hei arotake

Arotakehia ngā whakaaturanga P.M.I

Tuku kōrero whakahoki mō ngā whakaaturanga me ngā kōrero rangahau. He pai? He whakaaro ka tuku kia pai ake?

He kōrero whakahoki mō ngā īpāho, hākoritanga tū, kiriata me ngā ao o Minecraft.

- Waihangatia he paearu.

Ko Hinerongo rāua ko Tūteurutira: he whakawhānuitanga

	He pātai whai whakaaro	Hei mahi	Hei whakakitenga	Hei arotake
He whakawhānuitanga Reo peha	<p>He aha te rerekētanga o te whakatauākī i te whakataukī?</p> <p>He aha ngā momo kīanga kei te mōhio ngā ākongā hei whakaniko i te reo?</p>	<p>Tautohua ētahi reo peha kei te mōhio koe/koutou.</p> <p>Akona te whakatauākī nā Hinerongo “Ko au kei ruka ake taku iwi kei raro i ōku waewae.” Wānangahia te tikanga. Waihangatia he kēmu, he mahi ā-ringa ki te whakaatu i te tikanga o te whakatauākī.</p> <p>Nāia ētahi atu reo peha i te pakiwaituhi nei. Wānangahia ēnei kātahi ka horopakitia.</p> <ul style="list-style-type: none"> • me mate ururoa • ringa whero • ringa rehe • he rite tonu <p>Tuhia he rārangi o ngā reo peha e mōhioia ana</p>	<p>Whakaatu i te kēmu, i ngā mahi ā-ringa rānei e whakatairanga ana i te tikanga o te whakatauākī.</p>	<p>Whakapuakihia tētahi kīwaha, reo peha, tētahi whakataukī rānei</p> <p>Tāku i mōhio ai</p>
He whakawhānuitanga Mahi toi	<p>Atu i te kupu ka pēhea te kawē i ngā kōrero tuku iho?</p> <p>He aha ngā tohu ki tā te karu?</p> <p>I tuku iho ngā kōrero i ngā whakairo, i ngā tukutuku, ngā waiata me te reo ā-tinana. Kia āta arotakehia ngā momo tauira kia whakarerekēhia ngā kiripuaki, kia māori ake te kitenga hoki.</p>	<p>He konohi kainukere ngā ākongā? He konohi hōmiromiro rātou? Kia āta titiro ki ngā tohu ki ngā tauira māori i te kiriata.</p> <p>Whakawhiti kōrero ā-rōpū mō te āhua o ngā taputapu pakanga, te tā moko, te rāpaki, te korowai, ngā raukura, te rā, ngā weruweru (kākahu), te wai me te waka.</p> <p>Rangahaua te tikanga o te koru, o te kōwhaiwhai.</p> <p>Whakamahia te rauemi, Mahi Whakarākai.</p>	<p>Waihangatia he whakaahua nui o tētahi kāpeka, o tētahi kiripuaki, o tētahi wāhi i te pūrākau. Whakaarohia ngā tohu māori hei whakarākei hei whakanikoniko i te whakaahua nui.</p>	<p>Whakaaturia te whakaahua nui ki roto i te akomanga hei whakakōrero i te tangata e titiro ana.</p>